

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

10
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 714 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrazoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent
Djumaniyazov Maqsud Allazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farhod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instituti professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Nomozova Qumri isoyevna Geologiya fanlari universiteti "Iqtisodiy geologiya" kafedrasini dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi PKQTUMOTMXHB mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Qishloq xo'jaligida innovatsion xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	8
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich , professor, Zaynutdinova Umida Djalalovna , dotsent	
O'zbekiston-Turkiya do'stligi azaliy qadryatlarimiz zaminida yashab kelmoqda.....	13
O'sman Mesten , Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya-O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari	
O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishini davlat tomonidan	
qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	15
Akkulov Abdulaziz Uralboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekiston Respublikasini "Yashil" iqtisodiyotga o'tish istiqbollari. Muammolar va yechimlar.....	19
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li , doktorant	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotning o'rni.....	26
Sevara Yaxshimuratova Rustam qizi , assistent-o'qituvchi	
Sanoat barqarorligini ta'minlashda yashil energetikaning o'ziga xos xususiyatlari.....	29
Kadirov Abdumalik Matkarimovich	
Republikamizda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda agroxizmatlarni	
rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	36
Mirzayev Q. J. , i.f.d., professor; Jonuzokov M. K. , assistent o'qituvchi	
"Yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarishning nazariy va amaliy jihatlari.....	40
E. I. Nosirov , i.f.n., dotsent	
Turizm sohasidagi loyihalarni kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	46
Matkabulova Dilorom Xalilullayevna , PhD	
Koreya Respublikasida yashil (eko) turizmning rivojlanish yo'nalishlari va muammolari.....	51
Islomova Dilrabo Salomovna , kafedra assistenti	
Moliyaviy menejment tizimini transformatsiyalashda raqamli marketing	
samaradorligini baholashning nazariy yondashuvlari.....	55
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich , PhD, dotsent	
Samarqand viloyati ekologik turizm salohiyatidan samarali	
foydalanish asosida ekoturizm klasterlarini shakllantirish.....	62
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi , i.f.b.f.d.; Axrorov Farxod Baxriddinovich , i. f. n.; Xo'jamov Bobur , tadqiqotchi	
Ichki turizmni rivojlantirishda davlatning o'rni.....	68
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
O'zbekistonda turizm sohasini rivojlanishiga global trendlarning ta'siri.....	72
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich , i.f.d., professor	
Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending	
to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan.....	79
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna , PhD, docent; Maqsudov Orif Shakirovich , assistant	
Islomiy moliya instrumentlari (muzoraba va mushoraka) va ularni tijorat banklarida qo'llash.....	84
Madraximova Gulasal , dotsent; Safarova Nasiba , magistrant	
Mamlakatimizda "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning o'ziga xos jihatlari.....	90
Mustafaqulov Yangiboy Bo'riqulovich , Todjimamatova Mashhura Erkinovna ;	
Nurmatova Hilola A'zamovna ; Berdieva Aziza G'anisher qizi ; Egamberdieva Oydin Abror qizi	
Ways to Improve the Green Recovery in Uzbekistan by Investment and Trade.....	97
Nurbek Khalimjonov , assistant	
Evaluating the Path Towards Sustainable Tourism Development in the Republic of Uzbekistan.....	102
Khusniddin Egamnazarov	
Nexus Between Climate Change and Energy Consumption in Uzbekistan: A Time Series Analysis.....	106
Sarvar Mamasoliyev ; Shodiyor Toxirov	
O'zbekistonda mice turizmini barqaror rivojlanishida qulay infratuzilma.....	112
Xalimova F. N. , katta o'qituvchi	
Ichki turizmni rivojlantirishning ilg'or xorijiy tajribasi va uni	
O'zbekistonda qo'llashning iqtisodiy afzalliklari.....	115
Matkarimov Jahongir Shamuratovich , mustaqil tadqiqotchi	
Agroturizmni rivojlantirish orqali hududlarning barqaror rivojlantirish imkoniyatlari.....	122
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , kafedra dotsenti	
Turizm sektorida milliy hunarmandchilik mahsulotlarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	126
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna , kafedra assistenti	
Роль религиозного туризма в экономике Узбекистана.....	132
Рахимова Дилфуза Мирзакасимовна , преподаватель	
Turistik sanoatining investitsion jozibadorligini boshqarish va samaradorligini baholash.....	139
Sa'dullayeva Gulnoza Sodiq qizi , PhD	

Turizmga innovatsiyon texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	144
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , doktorant	
O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari	147
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich , dotsent	
An Analysis of the Structure of Trade Between China and Uzbekistan	150
Cao Gang , PhD Candidate	
"Daka-Tex" MCHJ XKning marketing faolyatining takomillashtirish.....	160
Musyeva Shoirazimovna , kafedra professori	
Mamalakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligining o'rni.....	164
Ibragimov G'ayrat Ablalulovich , PhD; Shukurova Nilufar Qahramonova , tadqiqotchi;	
Umirov Islombek Furkatovich , tadqiqotchi; Tojiqulov Samandar Orufjon o'g'li , tadqiqotchi	
MDH davlatlarida chorva va parandachilik o'sish dinamikasi	169
Abidov Abdujabbor Abduxamidovich , t. f.n., dotsent	
Tijorat banklarida foiz stavkaning likvidlikka ta'siri	179
Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich , iqtisodiyot fanlari doktori, professor	
O'zbekiston moliya bozorini jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvining dolzarb masalalari	186
Burxanov Aktram Usmanovich , i.f.d., prof.; Xudoyqulov Xurshid Xurramovich , i.f.d., prof.	
O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishiga oid	191
Ruzibayev Jahongir Nodirovich	
O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori hozirgi holati tahlili.....	194
Ro'ziqulov Abdimo'min Qussam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Raqamli texnologiyalar orkali turizm industriyasini rivojlantirish usullari	200
R. P. Zarikeyev , mustaqil doktorant	
Korxona iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda inson resurslaridan foydalanish amaliyoti	206
Abdualimov Ashraf Qurbonaliyevich , doktorant	
Oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha xarajatlar	
va ular hisobining amaldagi holati	211
Abdujalilova Dilnoz Abdusattorovna , doktorant	
O'zbekistonda oziq-ovqat bozori nazariy tahlili.....	216
Abduraxmanova Zuxra Toxir qizi , doktorant	
Sug'urta munosabatlarini takomillashtirishning istiqbollari	221
Abduturapova Dildora Farxodjon qizi , doktorant	
Functions of Management in Education and Its Significance	231
Akhatova Shakhnoza Akram kizi , teacher	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni yangicha	
usullarini o'rganishning ayrim dolzarb masalalari	235
Ametov Quvondik Mamatjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Yog'-moy sanoati korxonalari kapitali rentabelligini oshirish yo'nalishlari.....	238
Amirzoda Hamrayev , katta o'qituvchi	
Banklararo to'lov tizimini raqamli iqtisodiyotdagi rolini oshirish choralari	244
Amonov Alisher , o'qituvchi	
Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari.....	248
Bobirjon Aktamov , katta o'qituvchi	
Marketing xizmati samaradorligini baholashda PEST tahlil usulining ahamiyati va qo'llash imkoniyatlari	253
Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li , katta o'qituvchi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi	
va O'zbekistonning MHXSga o'tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli	
yo'nalishlari	259
Djurayeva Iroda Bahrom qizi , doktorant, o'qituvchi	
Samaradorlikni korxona iqtisodiyotida tutgan o'rni	265
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi , PhD, katta o'qituvchi	
Avtomobil transporti korxonalarida amortizatsiya xarajatlari va uning hisobini takomillashtirish masalalari...	269
G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich , doktorant	
Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	275
Jumanova Zilola To'ychiyevna , doktorant	
Tijorat banklari ipotekali kreditlarining qaytuvchanlik holatini barqarorlashtirish choralari	280
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li , kafedra o'qituvchisi	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni	
amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	284
M. Samiyeva , kafedra assisenti	
Assessment of the Economic Effectiveness of the Railway Transport System	288
Mannonov Shahruhmirza Abdurashidovich , independent researcher	
O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari.....	294
Nazarova Muslima Nazarovna , PhD, i.f.f.d., katta o'qituvchi	

Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	301
Odilov Dilshodjon Tulqinovich	
O'zbekistonda paxtachilik majmuasining iqtisodiy samaradorligini oshirish	307
Xoliqov Tolibjon Luptullaevich , kafedra assistenti	
Ta'lim tizimi boshqaruvida "time menejmenti" texnologiyalarini qo'llash.....	311
Radjabova Gavxar Umarovna , kafedra dotsenti	
Improving Trade Effectiveness Through Merchandising: Theory and Practice	316
Ravshan Aliyevich Allayorov , Associate Professor	
An'anaviy moliya tizimidagi yangi yondashuv va yechimlar	319
Abrorov Sirojiddin , PhD; Bunyod Usmonov , PhD	
Ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish.....	325
Samiyeva Gulnoza Toxirovna , PhD, i.f.f.d.	
Tikuv-trikotaj korxonalarining brend jozibadorligini marketing strategiyalari asosida oshirish.....	332
Sh. Sh. Ziyayeva , katta o'qituvchi	
Surxondaryo mintaqasining ekoturizm salohiyati nuqtayi nazaridan baholash	337
Soatov Yusuf Xo'jayor o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Совершенствование учета неиспользованных основных средств в Республике Узбекистан.....	340
Усманов Фаррух Обитжонович , научный сотрудник кафедры	
An'anaviy moliya tizimining metodologik muammolari, shuningdek moliya tizimida yuz beruvchi inqirozlar va ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelish sabablari	348
Xabibullayev Dadajon Ro'ziboyevich , stajor tadqiqotchi	
Dehqon xo'jaliklarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmati klasterlarini takomillashtirish	355
Xamrayeva Sayyora Nasimovna , kafedra professori; Ochilova Nargiza Akramovna , doktorant	
Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari	360
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li , doktorant; Raxmatov Ziyodullo Nosirovich , dotsent	
BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida kambag'allikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash masalalari.....	363
Yusupov M. S. , PhD	
Мировые финансовые центры точки роста экономики	369
Абдуллаев Анвар Фархадович , PhD., доцент кафедры	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy ijtimoiy qarashlaridagi umumiylik va xususiylik	375
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , PhD	
Математическое обоснование вычисления моды и медианы в статистике.....	379
Бердикулова Ирода Райимкуловна , старший преподаватель; Усманов Шахзод Шохрухович , студент	
Yirik soliq to'lovchi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishda soliq ma'murchiligining istiqbollari.....	390
G'aniyev Shaxriddin Vohidovich , i. f. d., Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , PhD	
Sog'lomlashtirish turizmi klasterlari faoliyatida innovatsion faoliyatni boshqarishning kross-innovatsiyalar asosidagi modeli	395
G'ofurov Azizbek Umarjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari faoliyatidagi kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish yullari.....	400
J. Y. Isakov , i.f.d, professor	
Mehnat bozorining raqamlashgan iqtisodiyotdagi statistik masalalari.....	405
A. Abduvohidov , i. f. d., professor	
Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini yuritish.....	407
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich , PhD	
Актуальная ситуация в сегменте теневой экономики в Республике Узбекистан.....	412
Кошанов Абдимурат , независимый исследователь	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	416
Qurbonova Shaxrinoz , doktorant	
Erkin iktisodiy hududlarda investitsion faollikni oshirish masalalari.....	420
Qilicheva Kamola Muzaffarovna , mustaqil tadqiqotchi	
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida).....	425
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich , erkin izlanuvchi	
Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish	433
Maxmudov A. M.	
Цифровизация бухгалтерского учета.....	439
Мирсодикова Дилобар Дилшод кизи , самостоятельный соискатель	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish.....	445
Nasrova Kamola Ravshanovna , PhD	
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.....	451
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент; Нуриллаев Шердил Жамолiddin угли , магистр	

Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari.....	456
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Uy-joy fondi boshqaruvini samarali tashkil etish	460
Berdiyeva Dilfuza Axatovna , PhD, dotsent	
Экономика знаний как высший ступень развития инновационной экономики	466
Хасанхонова Нодира Исаметдиновна , PhD	
Kichik biznes subyektlarini samarali investitsiyalashning ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi.....	471
Ruziyeva Dilobar Isomjonovna , iqtisod fanlari nomzodi	
Davlat-xususiy loyihalarining mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari	481
Suleymanov Farrux Raximjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Комплексный анализ хозяйственно-экономической деятельности и устойчивости АО "Узавтосаноат"	487
Туйчиев Комилжон Лазизович , доцент кафедры	
Экономическая сущность и важность повышения эффективности	
производства каракулеводческой продукции.....	493
Тулкин Хаймуродович Фармонов , профессор; Нуриллаев Жамолiddин Ярашевич , докторант	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	499
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , PhD, kafedra dotsenti	
Инновационные методы энергосбережения как способ повышения	
конкурентоспособности предприятия	503
Хамдамова Гавхар Абсаматовна , к.э.н., профессор	
Hudud sug'oriladigan yerlarida suv resurslaridan foydalanish holati tahlili	508
Shoxujayeva Zebo Safoyevna , i. f.n., professor, katta ilmiy xodim	
Hududlarning moliyaviy-investitsion salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlarini	513
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi , kafedra dotsenti i.f.d.	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xodimlar faoliyatining axborot tizimlarini samarali tashkil qilish.....	521
Yuldashev Furqat Nurilloevich , doktorant	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyoti sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo'llari	524
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich , PhD; Akramov G'ayrat Otabek o'g'li , talaba	
An Analysis of Green Taxation and Its Effect on Economic Growth	530
Fayzieva Nargiza Rabimovna , PhD	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy jihatlarini	537
Qurbonov Jasurbek Pozilovich , kafedra dotsenti	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli	540
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD, kafedra dotsenti	
O'zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ	
boshqaruvining baholash usullarini tahlili.....	544
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
O'rta Osiyo davlatlarida rekreatsiya turizmi.....	548
Shaymanova Nigora Yusupovna , doktorant	
Korxona investitsiyalari xususidagi ilmiy-nazariy yondashuvlar va qarashlar evolyutsiyasi.....	552
Eshqo'ziyev Oxunjon Oybek o'g'li , doktorant	
O'zbekiston sanoatining rivojlanish tendensiyalari, muammo va yechimlari.....	559
Shavqiyev Erkin , i. f. n.	
"Yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruriyati, dastaklari va uning o'ziga xos tamoyillari	565
Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich , kafedra dotsenti	
Innovatsion faoliyatni rivojlantiruvchi omillar va ulardan samarali foydalanish yo'nalishlari	571
Ashurov Maxammadjon Sotvoldiyevich , i.f.n., kafedra dotsenti	
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi.....	576
S. Qulmatova , PhD, dotsent	
Analysing the Functioning of Enterprise Management in the Context of Institutional Reforms	581
Kurpayanidi Konstantin Ivanovich , Professor	
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini baholash	586
Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchi	
Soliq tushumlarini prognozlashtirish modellarini qurishning klassik va intellektual usullari	593
Narmanov Ulug'bek Abdugapparovich , PhD; Maqsudov Azamat Maqsud o'g'li	
Kompaniyani samarali boshqarishda marketingning o'rni va uning tamoyillarini qo'llash istiqbollari.....	598
Usmonova Dilfuza Ilhkomovna , kafedra dotsenti	
Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё.....	602
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли , научный сотрудник	
Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy manbalari bo'yicha xarajatlar hisobi va uni takomillashtirish.....	608
Artikov Kurbonazar Amonovich , mustaqil ilmiy tadqiqotchi	
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning ahamiyati.....	614
Asamxodjaeva Shoirra Shukurullaevna , katta o'qituvchi	

Перспективы развития инноваций и роль стартапов: зарубежный опыт, проблемы и решения.....	618
Ачилова Ширин Шавкат кизи , старший преподаватель	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini takomillashtirish	622
Bazarova Nigora Ravshanovna , kafedra dotsenti	
Sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari	627
Kenjayev Ilhom G'iyozovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes	632
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich , Scientific researcher	
Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari	637
Mirpulatova Luiza Mansurovna , doktorant	
Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik tahlillari.....	642
Norov Akmal Ruzimamatovich , DSc, kafedra professori	
Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari	649
Norova Nozima Nabiyevna , katta o'qituvchi	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	657
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Jahondagi kuzatilayotgan globallashuv va tabiatdagi o'zgarishlar oqibatida kelib chiqayotgan turli xatarlardan himoya qilishda sug'urta tashkilotlari oldida turgan vazifalar ("O'zbekinvest" EISK AJ misolida).....	661
Sayfullo Mirzoyev	
International Experiences on Restoration of Financial Stability Through Indicators in Commercial Banking Sector	666
Solijonova Muxlisa Azamatovna	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	668
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Mamlakat iqtisodiyotini islom moliya instrumentlari orqali rivojlantirish istiqbollari.....	673
Xalikov Ulug'bek Rustamovich , PhD	
Sug'urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati.....	678
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova , mustaqil izlanuvchisi	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning innovatsion menejment tamoyillari... 683	
Shaniyazova Zamira Orabayevna , PhD	
Тенденции развития жилищного строительства.....	688
Алиева Зилола Маматвалиевна , доцент кафедры	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning innovatsion usullari.....	692
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag'larining shakllanishi va nazorat qilinishi.....	698
Xusanov Nishonboy Abdusattarovich , filologiya fanlari doktori, professor	
Спиртные напитки - вред здоровью	702
Кариева Халима Икромжоновна , старший преподаватель кафедры	
Importance of Social Infrastructure Development in Rural Areas	706
Munisa Alimova	
Davlat xizmatida agile loyiha boshqaruvi texnologiyasidan foydalanish	709
Isaqova Zebo Murodovna , f.f.n. (PhD), tadqiqotchi	

SUG'URTA MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING ISTIQBOLLARI

Abduturapova Dildora Farxodjon qizi
TDIU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatlar o'z ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini boshqarishning muhim tarkibiy qismi va ustuvor maqsadlaridan biri mamlakat fuqarolarini sifatli, samarali tarzda ijtimoiy-iqtisodiy himoya qilishdir. Ushbu maqolada sug'urta bozorining rivojlanishi, uning mamlakatimizda tutgan o'rni, sug'urta jarayonlarini faollashtirish ko'p jihatdan sug'urta xizmatlarining sifatiga, ayniqsa, sug'urtalovchilar tomonidan sug'urta qoplamasining holati, sug'urtaning mamlakatdagi mavqeyi, aholining sug'urta madaniyati va ularning sug'urtaga bo'lgan ishonchi bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilingan va tegishli xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: sug'urta munosabatlari, iqtisodiyot, sug'urta xizmatlari, sug'urta bozori, sug'urta, sug'urta shartnomasi, mijoz, jismoniy shaxslar, sug'urta mukofotlari, sug'urta qoplamasi, sug'urta agenti, assistans, adjaster, aktuariy, infratuzilma, sug'urta madaniyati.

Abstract: Today, one of the important components and priority goals of the country's socio-economic policy management is the qualitative and effective socio-economic protection of the country's citizens. In this article, the development of the insurance market, its role in our country, the activation of insurance processes, and the quality of insurance services, especially the state of insurance coverage by insurers, the position of insurance in the country, the insurance culture of the population and their trust in insurance, are analyzed and relevant conclusions are presented.

Key words: insurance relations, economy, insurance services, insurance market, insurance, insurance contract, client, individuals, insurance premiums, insurance coverage, insurance agent, assistance, adjuster, actuary, infrastructure, insurance culture.

Аннотация: Сегодня одной из важных составляющих и приоритетных целей управления социально-экономической политикой страны является качественная и эффективная социально-экономическая защита граждан страны. В данной статье рассмотрены развитие страхового рынка, его роль в нашей стране, активизация страховых процессов и качество страховых услуг, особенности состояния страхового покрытия страховщиков, положение страхования в стране, страховая культура. населения и их доверие к страхованию, сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: страховые отношения, экономика, страховые услуги, страховой рынок, страхование, договор страхования, клиент, физические лица, страховые премии, страховая защита, страховой агент, ассистанс, аджастер, актуарий, инфраструктура, страховая культура.

KIRISH

Sug'urta munosabatlari iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lgan sug'urtalanuvchi va sug'urtalovchilar o'rtasidagi aloqalar, ularning iqtisodiy manfaatlarini yuzaga kelishini ta'minlovchi jarayonlar bo'lib, boshqa rivojlangan mamlakatlarda bo'lgani kabi, O'zbekiston Respublikasining sug'urta bozorida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy kompaniyalarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, sug'urta kompaniyalaridagi so'nggi innovatsiyalar va ularni kompaniyalarga taklif etish, zamonaviy innovatsion yondashuvlarni sohaga jalb qilish, sohada kadrlar malakasi va ko'nikmalarini oshirish, iqtisodiyotdagi sug'urta turlarining raqamlashtirilishiga zamin yaratish, investitsion loyihalarni soha rivojiga yo'naltirish va bunda yangi usul hamda mexanizmlardan foydalanishga katta e'tibor qaratish lozim bo'lib qolmoqda. Bu esa, o'z navbatida, sug'urta kompaniyalaridagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va chuqurlashtirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Bugungi kunda mamlakatlar o'z ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini boshqarishning muhim tarkibiy qismi va ustuvor maqsadlaridan biri mamlakat fuqarolarini sifatli, samarali tarzda ijtimoiy-iqtisodiy himoya qilishdir. Fuqarolarning turmush darajasini yaxshilash, uning ijtimoiy tarafdin himoyalanganligi va sog'lomligi bilan bog'liq. Bugungi kunda mamlakatimiz aholisi turmush darajasini barqarorlash hamda ularni himoya qilishda sug'urtaning o'rni

beqiyosdir. Xususan, aholiga sifatli xizmat ko'rsatishda sug'urta tarmog'iga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston iqtisodiyotida sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 10-iyulda o'tkazilgan yig'ilishda tegishli mutasaddilarga sug'urta sohasini o'rta va uzoq muddatli rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish, 2022-yilgacha aholi jon boshiga to'g'ri keladigan sug'urta mukofoti hajmini 3 baravar, sohaning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini esa 2 baravar oshirish vazifasi qo'yildi¹. O'zbekistonda 2022-yilda sug'urta sohasi ko'rsatgichlari jahondagi o'rtacha ko'rsatgichlarga nisbatan o'ta past darajada bo'lib, umumiy sug'urta mukofotlarining YalMdagi ulushi 0.697 foizni tashkil qilgan². Bu ko'rsatgich AQShda 11,7 foiz, Buyuk Britaniyada 11,1 foiz, Janubiy Koreyada 10,9 foizni tashkil qilmoqda³. Keltirilgan mamlakatlar YalMda sug'urtaning ulushi yuqori ekanligi sohaning rivojlanishini ko'rsatmoqda. Jahon amaliyotida ko'plab olimlar tomonidan sug'urta munosabatlarini takomillashtirishga oid ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu munosabat bilan, bugungi kunda milliy sug'urta bozorida xizmatlar sifatini oshirishga, xususan, uni raqamlashtirishga, shu bilan birga yangi sug'urta usullarning joriy qilinishi hamda mavjudlarining takomillashuviga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Sug'urta xizmatlari sohasida iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish xususidagi yondashuvlar hamda amaliy jihatlarni o'rganish bo'yicha V. K. Rayxer, A. Mane, K. G. Voblyy, S. A. Osenko, O. N. Kozlova, I. S. Yaroshenko, N. B. Boltina, V. V. Shaxov, V. N. Grigoreva, S. L. Efimova, S. V. Ermasov, N. B. Ermasova, S. L. Efimov⁴, va boshqalar tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan.

Mahalliy olimlardan T. Iminov^[3], H. Sobirov, X. Shennayev^[9], Q. Qo'ldoshev, M. P. Eshov, A. U. Burxanov, X. N. Xasanov, D. A. Baratova^[10], J. T. Nosirov, Sh. Imomov, N. Iminova^[4], I. Abduraxmonov, S. Abdimuminova sug'urta sohasining barqaror o'sishini e'tiborga olgan holda erishilayotgan samaradorlikni baholash uslubi-yatini takomillashtirish, xizmat ko'rsatish mexanizmlari faoliyatini qayta ko'rib chiqish, iqtisodiy samaradorligini oshirish hamda raqamlashtirish va jahon bozorida darajaga mos xizmatlarni yetkazib berish sharoitlarini e'tiborga olgan holda me'yoriy chegaralarni zamonaviy tendensiyalarga asoslanib baholash usulini takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy ishlar olib borilmoqda.

Bugungi kunga kelib sug'urta sohasi keng miqyosda rivojlanib borishida, sug'urtaning jamiyatdagi mavqeyi ortishida, uning fan bo'lib shakllanishida olimlar tomonidan olib borilayotgan ilmiy izlanishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Binobarin, hozirgacha ilmiy adabiyotlarda sug'urtaning iqtisodiy mohiyatini ochib berishda olimlarning turli talqinini uchratish mumkin. Masalan, rus olimi N. Nikulina sug'urtaga quyidagicha tarif bergan: "Sug'urta – ishlab chiqarish munosabatlarining zaruriy elementidir. U ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonidagi moddiy zararlarni qoplash bilan bog'liq. Ishlab chiqarishning doimo yangilanib borishi insonlarning barcha ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalarda, shu jumladan rivojlangan jamiyatda ham mavjud ehtiyojlarini qondirish uchun zarurdir"^[7]. Fikrimizcha, bu yerda keltirilgan tarif sug'urtaning ijtimoiy mohiyatini yoritib bergan. Buning ustiga biroz murakkab berilgan bo'lib, sug'urta mohiyatini tez ilg'ashni qiyinlashtiradi.

Sug'urta tushunchasiga yana bir Rossiyalik olim R. T. Yuldashev "Sug'urta – bu sug'urta qildiruvchilarning badallari hisobidan shakllagiriladigan sug'urta fondi hisobidan ixtisoslashgan tashkilotlar – sug'urta kompaniyalari tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qilish bilan bog'liq munosabatlar tizimidir"^[11] deya ta'rif bergan.

Shuningdek olim, sug'urta – bozor iqtisodiyotining eng muhim elementi sifatida, sug'urta xizmatlarini ishlab chiqish, sotish amalga oshirish funksiyalarini bajaruvchisi sifatida" e'tirof etadi. Biroq, fikrimizcha, sug'urta nafaqat yuridik yoki jismoniy shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya etish uchun, balki jismoniy shaxslarning salomatligiga, hayotiga, kutilmagan baxtsiz hodisalar sodir bo'lishi natijasida zarar ko'rganda, ularga sug'urta mukofotlarini berish orqali himoya etuvchi jamg'armadir.

1 <https://president.uz/uz/2703>

2 Iqtisodiyot va Moliya vazirligi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida hisoblandi.

3 <https://www.iii.org/table-archive/215756>

4 Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования / АН СССР. М., 1947. 55 б. / А. Манес. Основы страхового дела. М., "Анkil", 1992, 30 б. / Воблый К. Г. Основы экономики страхования. М.: Анkil, 1993. – С. 104. / Оsenko С. А. Административная ответственность во сфере страхования / С. А. Оsenko // промышл.-торгово-право. – 2016. – No 4. – С. 26–29. / Кozlova О. Н., Котова О. Н., Литвинова Э. Ю. Актуальные проблемы страхования жизни их решение с использованием маркетингового подхода // Экономические и гуманитарные науки. 2017. No 5. С. 75–88. / Ярошенко И. С. Право социального обеспечения: учеб. Пособие. Киев: КНЭУ, 2005, 232 б. / Болтина Н. Б. Право социальной защиты: учеб. Пособие: Знание. 2003, 405 б. / Страховое право: Учебник для вузов / Под ред. В. В. Шахова, В. Н. Григорьева, С. Л. Ефимова. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2002. 30-б. / С. В. Ермасов, Н. Б. Ермасова Страхование: Учебник. 2-е изд., перераб. И доп. М.: Высшее образование. 2008, 102-б. / Ефимов С. Л. Экономика и страхование. М.: Церих-ПЭЛ, 1996. 20 б. / Юлдашев. Введение в продажу страхования. - М.: 2005. 6 бет.

I. X. Aduraxmonov sug'urtaning iqtisodiy mohiyatini ochib berish maqsadida quyidagilarni ta'kidlab o'z fikrlarini bildirgan: "Sug'urta – turli nohush hodisalar ro'y berishi natijasida ko'rilgan zararni qoplash hamda fuqarolarning hayotida tegishli sug'urta hodisalari ro'y berganda ularga moddiy yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etiladigan va undan foydalanish bilan bog'liq (maqsadli pul fondlari) iqtisodiy munosabatlar yig'indisidir" ^[1]. Darhaqiqat, sug'urta maqsadli pul fondlari hisobidan ko'rilgan zararni qoplab, ushbu jamg'armani shakllantirishda ishtirok etgan fuqarolarning mulkiy manfaatlarini zarar ko'rgan taqdirdagina, fondga yig'ilgan jamg'arma tomonidan qoplab beriladi.

M. Mirsadikov va B. Shamsuddinov o'zlarining tadqiqotlarida, sug'urtaning asosiy vazifasini oldindan ko'rib bo'lmaydigan tabiiy hodisalar, texnogen avariya va ijtimoiy xalokatlar sodir bo'lishi oqibatida yetkaziladigan zararlarni qoplashni nazarda tutuvchi jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoyasini samarali tizimini yaratishdan iborat deb hisoblaydilar ^[6].

Sh. Imomov bunga qarama-qarshi ravishda sug'urtani o'zaro bog'langan kategoriya sifatida moliyaviy jihatdan sug'urta tizimi va zamonaviy sug'urta madaniyatini shakllantirish sug'urta tarmog'ining asosiy vazifasi deya ta'kidlab o'tgan ^[5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolani tayyorlashda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy saytida keltirilgan statistik ma'lumotlar, strukturaviy o'zgarishlar tahlili, xorijiy hamda o'zbek olimlari tomonidan nashr etilgan maqolalar va o'quv qo'llanmalarda keltirilgan ma'lumotlar tahlil qilindi. Bundan tashqari, Sug'urta bozorining rivojlanishi, uning mamlakatimizda tutgan o'rni, sug'urta jarayonlarini faollashtirish masalasini o'rganishda iqtisodiy hodisa va jarayonlarga uzviylikda qaralib, tizimli yondashuv uslubi qo'llanildi. Ma'lumotlardan xulosa chiqarishda mantiqiy tahlil, sintez, umumlashtirish, SWOT, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Yurtimiz iqtisodiyotini modernizatsiya qilish bo'yicha qarorlarni amalga oshirish jarayonida sug'urta sohasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi kapital va sug'urta bozori departamenti rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda sug'urta mukofotlarining umumiy hajmi 6,2 trln. so'mni tashkil etdi, bu o'tgan yilning shu davriga nisbatan 59,7% yuqori. Sug'urta shartnomalari bo'yicha to'lovlar hajmi 46,2% ga ortdi va 2,6 trln. so'mni tashkil etdi, 7 951 868 ta yangi shartnoma tuzilib, ularning 89 foizi jismoniy shaxslar bilan bo'lgan va bu sug'urta bozori dinamikasiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Hayotni sug'urtalash mukofotlarining o'sish sur'ati 11,8% ga ortdi. Bunda sug'urta mahsulotlarini sotish tarkibidagi asosiy vositachilar banklar bo'lib, ular: kreditlar va jamg'arib boriladigan hayot sug'urtasining o'sishi bilan bog'liq bo'lib, ularning katta qismi banklar orqali sotilmoqda.

Fikrimizcha, mijozlar kompaniyalar bilan ikki holatda munosabatga kirishadilar: sug'urta shartnomasini tuzishda hamda sug'urta hodisasi ro'y berganda sug'urta qoplamasini olishda. Biroq mijozlar sug'urta bren-diga ahamiyat qilmay, faqatgina majburiyat sifatida qarab, kimningdir tavsiyasiga asosan tanlov qilmoqdalar. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston sug'urta bozorini istiqbolli baholash uchun dastlab uning kuchli, kuchsiz, imkoniyat va xavflarini ko'rib chiqsak (1-jadval).

1-jadval: O'zbekiston sug'urta bozorining SWOT-tahlili⁵

Kuchli tarafi	Kuchsiz tarafi
Yirik tadbirkorlikning yuqori daromadli sektori;	Malakali kadrlar yetishmasligi;
Kredit tashkilotlari bilan birgalikdagi faoliyati;	Zamonaviy biznes mexanizmlardan foydalanilmaslik;
Sug'urta biznesining birlashtirish va qayta tashkil etish;	Marketing faoliyatini rivojlanmaganligi;
Sug'urta tarmog'iga ega ekanligi;	Past kapitalizatsiya;
Mijozlar sonini yetarli darajada;	Mijozlarga e'tiborning sustligi;
Aksariyat kompaniyalar tomonidan barcha zamonaviy texnologiyalarni qo'llanish yo'lga qo'yilganligi;	Yuqori xarajatlilik;
Sug'urta agentlari soni ortib borayotgani;	Rentabellik past;
Sug'urta faoliyati turlariga bog'liq holda differentsiatsiyalanishi.	Mijozlarning ishonchsizligi.
	Sug'urta infratuzilmasini ratsional shakllanmaganligi;
	Bozor ishtirokchilarining mobil ilova orqali faoliyat yuritmayotganligi.

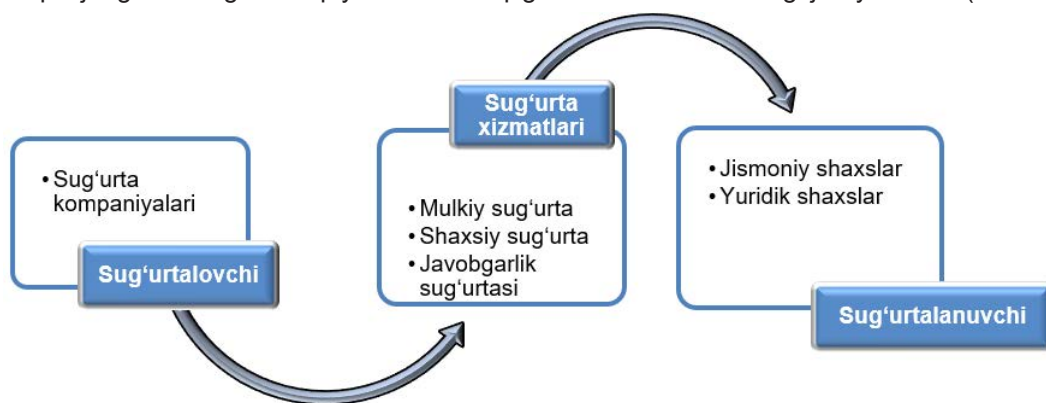
5 Muallif ishlanmasi

Imkoniyatlar	Xavf
Respublika bo'yicha istalgan nuqtasiga xizmatlarni yetkazib berishi; Zamonaviy sug'urta xizmatlarni rivojlanishi; Sug'urta hodisasi ro'y berish riski kam; Davlat tomonidan sug'urta faoliyatiga bo'lgan e'tibor hamda olib borilayotgan islohotlar; Alohida sug'urta subyektlarining investitsion jozibadorligining ortishi; sug'urta faoliyatining boshqa subyektlari huquqlari himoyasini kuchaytirish, aholining sug'urta savodxonligini va sug'urtaga bo'lgan ishonchini oshirish, sug'urta bozorining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash; Mijozlar bilan masofaviy faoliyat olib borish imkoniyati	Tarif rejalarining takrorlanishi; Bozor ishtirokchilarining bank faoliyatiga bog'liqligi; Mavjud xizmat ko'rsatish usullarini eskirganligi; Jahon moliya bozoridagi barqarorsizlik; Sug'urta vositachilari ustidan nazoratning yetarli emasligi; Qalloblik (firibgarlikning yuqori darajasi); Sug'urta hodisasi ro'y berganda baholash firmalari hamda sug'urta kompaniyasining o'zaro "kartel" kelishuvlari

Sug'urta bozorining rivojlanishi, uning mamlakatimizda tutgan o'rni, sug'urta jarayonlarini faollashtirish ko'p jihatdan sug'urta xizmatlarining sifatiga, ayniqsa, sug'urtalovchilar tomonidan sug'urta qoplamasining holati, sug'urtaning mamlakatdagi mavqeyi, aholining sug'urta madaniyati va ularning sug'urtaga bo'lgan ishonchi bilan uzviy bog'liqdir. Bunda avvalo, sug'urta xizmatlarini takomillashtirish, sug'urtalanuvchilarning mulkiy manfaatlarini himoya qilishni ta'minlovchi yangi mexanizmlar va raqobatbardosh sug'urta mahsulotlarini izchil joriy etish orqali sug'urta biznesini jadal rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Ayniqsa, raqamlashtirish, risklarning yangi turlari va mijozlarning talablari sug'urta sohasini tubdan o'zgartirib, iste'molchilar uchun har taraflama qulay, ham arzon, ham sifatli xizmatlarni joriy qilishni taqozo etmoqda. Shu munosabat bilan, bugungi kunda sug'urta munosabatlarining zamonaviy bosqichlari, jahon sug'urta bozorining integratsiyalashuv jarayoni o'zbek moliya bozorida ham sug'urta munosabatlarining transformatsion o'zgarishlarini talab etmoqda.

Transformatsiya atamasi (lot. Transformatio) – qayta o'zgarish, qayta hosil bo'lish) degan ma'noni anglatadi. Barcha sohalar ham zamonga, talabga va taraqqiyotga qarab transformatsiyalanib, o'z davriga moslashib boradi. Bu esa avvalo bozor tuzilmasi bilan o'zaro bog'liqdir. Sug'urta bozorining tuzilmasi – bu sug'urta munosabatlarida ishtirok etuvchi institutlar o'rtasidagi turli nisbatlar orqali, ya'ni uning subyektlari (sug'urta kompaniyalari, sug'urtalovchilar) va obyektlari (sug'urta turlari va texnologiyasi) o'rtasidagi oldindan tanlangan mezonlarga muvofiq vujudga keladigan va qayta ishlab chiqilgan nisbatlar o'rtasidagi jarayonlardir (1-rasm).

1-rasm: Sug'urta munosabatlari tuzilmasi⁶

Keng ma'noda sug'urta bozori – pul munosabatlarining bir ko'rinishi, tor ma'noda iqtisodiy makondir. U yirik segmentlardan iborat bo'lib, bular sug'urtalovchilar (sug'urta kompaniyalari), sug'urtalanuvchilar (jismoniy va yuridik shaxslar) hamda sug'urta xizmatlaridan iborat.

Sug'urta munosabatlari transformatsiyasi quyidagi shartlarga asoslanadi:

- pul-kredit, byudjet, valyuta kabi moliyaning muhim bo'g'inlarining rivojlanish darajalari va ko'lami o'rtasidagi nomutanosibliklarni bartaraf etish;
- mamlakat aholisining hayot sifatini yaxshilashga iqtisodiy va moliyaviy xavfsizlik bilan bog'liq bo'lgan mulkiy manfaatlarini himoya qilish;

- iqtisodiy rivojlanishda investitsion salohiyat bilan uzviy bog'liq bo'lgan pul-kredit munosabatlarini, shu jumladan, sug'urta kompaniyalari tomonidan yo'lga qo'yish.

Bugungi kunda boshqa sohalar singari, sug'urta munosabatlarida ham mijozlar auditoriyasiga qaratilgan raqamli texnologiyalari bilan o'zgarib bormoqda. Ilgari sug'urta munosabatlariga kirishishda kompaniyalar bilan mijozlar o'rtasida aloqalar kam bo'lgan, asosan sug'urtalovchilar o'z mijozlari bilan munosabatlarni yo'lga qo'yish imkoniyatiga deyarli ega emasdilar. Ko'pincha mijozlar kompaniya bilan sug'urta hodisasi ro'y berganda, yoki sotuv jarayonida munosabatga kirishganlar. Bu boshqa soha bilan taqqoslaganda, mijoz haqida ma'lumot yig'ish va ularning istaklarini o'rganish uchun juda kam ma'lumot deganidir.

Bugungi kunda sug'urta munosabatlarining transformatsiyasi butun mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. Negaki, sug'urta tarmog'ining rivojlanish va faoliyat darajasi, iqtisodiy salohiyati va uning darajasi kompaniyalar kapitali, risklarni boshqarish darajasi bilan belgilanadi.

Shu bois, sug'urta kompaniyalari hamda uning mijosi o'rtasidagi munosabatlar ayrim faktorlar sabab doim murakkab bo'lgan. Biroq iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari singari sug'urta bozori ham mijozlarga yo'naltirilgan raqamli texnologiyalar orqali takomillashtirilmoqda. Raqamli texnologiyalar sug'urta bozorida transformatsion jarayonlarni takomillashtirishga yordam beradi. Sug'urta bozorining rivojlanishi bugungi global olamda axborot xavfsizligini ta'minlaydigan dunyodagi innovatsion texnologiyalar bilan raqobatlashishga imkon beradigan raqamli sug'urta texnologiyalarini samarali joriy etish bilan bog'liq. Negaki, sug'urta bozorining o'zgarishi zamonaviy moliyaviy infratuzilmani shakllantirishga yordam beradi. Zamonaviy iqtisodiyotda sug'urtaning nafaqat sug'urta xizmatlarini ishlab chiqaruvchi kompaniyalar balki, sug'urta munosabatlarining boshqa professional ishtirokchilari ham alohida o'rin egallaydi. O'zbekiston Respublikasining "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunning 12-moddasiga muvofiq ular:

Sug'urtalovchilar,

- sug'urta vositachilari,
- adjasterlar,
- aktuariylar,
- sug'urta syurveyerlari,
- assistanslaridir⁷.

Qonunda nazarda tutilgan sug'urta munosabatlari professional qatnashchilari qatorida infratuzilmani ham alohida ko'rsatib o'tish lozim. Harqanday faoliyat turida infratuzilma milliy iqtisodiyotning u yoki bu segmentini rivojlanish darajasini belgilovchi ko'rsatgich sifatida katta ahamiyatga egadir. Bugungi kunda infratuzilma tushunchasi ilm-fan va amaliyotda juda keng qo'llaniladi. Milliy iqtisodiyotimizda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlariga bo'linishini hisobga olib infratuzilmalar ham ushbu tarmoqlar turiga qarab turlicha bo'ladi. Ishlab chiqarish tarmoqlaridagi sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish va boshqalar kabi infratuzilma faoliyatlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi va rivojlanishiga yaratilgan zarur shart-sharoitlar o'z navbatida, xizmatlar sohasidagi infratuzilma (sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, sport, moliya va hk) rivojida o'z hissasini qo'shadi.

Xorijiy adabiyotlarda sug'urta bozori infratuzilmasi deganda tor ma'noda, professional ishtirokchilar va boshqa bozor ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi tushunilsa, keng ma'noda, sug'urta munosabatlarining uzluksizligini ta'minlashga qaratilgan barcha shart-sharoitlar, ya'ni sifatli sug'urta xizmatlarini ko'rsatishga qaratilgan, shu bilan birga sug'urta fondlarini yaratmaydigan, sug'urta samaradorligini amalga oshiruvchi tashkilotlar yig'indisidir deyiladi⁸.

I. Abduraxmonov va boshqalar⁹ "O'zbekiston sug'urta bozori infratuzilmasini sug'urta bozori professional ishtirokchilari, turli soha hamda ixtisoslik mutaxassislari hamda sug'urtaning unumli faoliyati uchun yordam beradigan faoliyat turlari o'rtasidagi munosabatlar va hamkorlik tartibini nazarda tutuvchi va asosini sug'urta vositachilari (sug'urta agenti, brokerlar), adjaster, aktuariy, sug'urta syurveyeri va assistans kabi subyektlar" tashkil etishini ta'kidlaydi^[2].

Ko'rinib turibdiki, yurtimiz va xorijlik olimlarning izlanishlarida risklarni baholash bilan bir qatorda bozor infratuzilmasiga ham alohida e'tibor qaratilgan. Biroq olib borilgan tadqiqotlarga shu jumladan, sug'urta kompaniyalarida aktuar hisob-kitoblar mavjudligiga qaramay, bugungi kunda mamlakatimizda sug'urta infratuzilmasi bilan bog'liq risklarni baholash bo'yicha xech qanday izlanishlar uchratilmaganini, xususan, qonunchilikda ham asosan sug'urta agenti va brokerining faoliyatiga oid normativ-huquqiy baza shakllanganligi hamda o'rganilgan xorij tajribasidan kelib chiqib bozor infratuzilmasining boshqa qatnashchilari ham sug'urta munosabatlarida dolzarb ekanligini ko'rsatmoqda. Sug'urta instituti bozor infratuzilmasining tarkibiy qismi sifatida uning rivojlantirishida muhim o'rin tutadi. Shu nuqtayi nazardan, sug'urta faoliyatida risklar transferi ham, o'z navbatida, bozor infratuzilmasining rivojlanganlik darajasiga bog'liqdir^{10 [8]}.

7 <https://lex.uz/docs/5739117>

8 https://studme.org/1774050319895/strahovoe_delo/infrastruktura_strahovogo_rynka

9 I. Abduraxmonov, M. Abduraimova, N. Abdullayeva. Sug'urta nazariyasi va amaliyoti. Darslik; -T.: Iqtisod-Moliya, 2020. 103-b.

10 Qo'ldoshev Q. M. Sug'urta nazariyasi. Darslik. – O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi –T.: "YaNGI NASHR",

Sug'urta infratuzilmasi, sug'urta kompaniyalarining hujjatlarni saqlash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, xaridorlarga xizmat ko'rsatish va moliyalashtirish jarayonlarini avtomatlashtirishga yordam beradi. Ular quyidagilar bo'lishi mumkin (2-rasm):

2-rasm: Sug'urta infratuzilmasining asosiy vazifalari va ustunliklari¹¹

Mijozlarga xizmat ko'rsatish: Sug'urta kompaniyalari xaridorlar bilan o'zaro aloqalarini yaxshilash uchun sug'urta infratuzilmasidan foydalanadi. Bu tadbir, xaridorlarga onlayn murojaatlarni qabul qilish, shikoyatlarni bartaraf etish va boshqa xizmatlarni takomillashtirishga yordam beradi.

1. **Jarayonlarini avtomatlashtirish:** Sug'urta kompaniyalari moliyalashtirish jarayonlarini avtomatlashtirib, ishlab chiqib olish va hisob-kitoblarni yaxshilashga harakat qiladilar. Sug'urta infratuzilmasi bu jarayonlarning sifat va tezligini oshirishi mumkin bo'ladi.
2. **Ish faoliyatining samaradorligini oshirishi:** Sug'urta infratuzilmasi, sug'urta kompaniyalari va boshqalar uchun ish faoliyatini samaradorlashtirishga yordam beradi. Bu tadbir avtomatik jarayonlar va texnik vositalar orqali ishni tezlashtiradi va xato qilinishining oldini oladi.
3. **Xizmatlar sifatini yaxshilash:** Sug'urta infratuzilmasi, mahsulotlarning sifatini yaxshilashga yordam beradi. Bu tadbir sug'urta kompaniyalari uchun avtomatlashtirilgan tizimlar orqali hujjatlarni to'liq va to'g'ri tarzda saqlash imkoniyatini beradi.
4. **Xaridorlarga ko'proq imkoniyatlarni taqdim etish:** Sug'urta infratuzilmasi, xaridorlarga qulayliklar va imkoniyatlarni taqdim etishga yordam beradi.

Bugungi kunda yurtimizda sug'urta bozori infratuzilmasini "Sug'urta faoliyati to'g'risidagi" O'zbekiston Respublikasi qonuni¹², O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi¹³, "Sug'urta bozorining professional qatnashchilari to'g'risida" nizomi¹⁴ qonuniy-huquqiy asoslari bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiyot va moliya vazirligi esa davlat tomonidan ularning faoliyatini nazorat qiladi. Milliy sug'urta infratuzilmasiga keladigan bo'lsak, bugungi kunda mamlakatda 5 ta aktuariy, 5 ta adjaster, 3 ta asisstants, 7 ta sug'urta brokeri hamda 9155 ta sug'urta agentlari faoliyat qilmoqda.

Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonunning 12-moddasi uchinchi bandida "Sug'urta brokeri, qayta sug'urta brokeri va sug'urta agentlari sug'urta vositachilaridir¹⁵" deya qat'iy belgilab qo'yilgan. Shu nuqtayi nazardan sug'urta vositachilari ikki guruhga: sug'urta agentlari va sug'urta (qayta sug'urta) brokeriga bo'linadi. Ular shartnomalar tuzishda, malakasi, vazifasi, javobgarligi kabi birqancha omillarga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Bugungi kunda yurtimizda keng tarqalgan sug'urta vositachilaridan biri sug'urta agentlaridir.

Yurtimizda sug'urta agentlari faoliyati "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunning 18–19-moddasi, "Sug'urta bozorining professional qatnashchilari to'g'risida"gi nizom va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2003-yil 28-yanvardagi 19-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Sug'urtat agentlari to'g'risida"gi nizom bilan tartibga solinadi.

2022 175-b.

11 Muallif ishlanmasi

12 <https://lex.uz/acts/40253>

13 <https://lex.uz/docs/180552#195958>

14 <https://lex.uz/mobileact/1168263>

15 <https://lex.uz/docs/5739117>

“Sug’urtalovchining nomidan va topshirig’iga binoan sug’urta shartnomasini tuzishni hamda uning bajarilishini tashkil etishga doir faoliyatni amalga oshiruvchi jismoniy yoki yuridik shaxs sug’urta agentidir¹⁶”. Shu nuqtayi nazardan, sug’urta agenti sug’urta kompaniyasining vakolatli vakili hisoblanadi, ushbu faoliyat turi bilan jismoniy shaxslar ham shug’ullanishi mumkin. Agentlik kelishuviga asosan sug’urta tushumlaridan tushgan summadan ma’lum miqdorda ulush olgani bois sug’urta agenti sug’urta polislarini ko’proq sotishdan manfaatdor bo’ladi. Ushbu faoliyatning afzalligi ham shunda bo’lib, tushumlar hisobiga daromad qilish imkoniyati ham yuqori. Biroq, sug’urta agenti sug’urta shartnomalarini tuzishda sug’urta kompaniyalari oldida katta ma’suliyatli ishni bajaradi. Shuning uchun agentlardan kasbiy malaka bo’lishini taqazo qiladi. Yurtimizda agentlarni o’qitish, ularni malakasini oshirish kompaniyalar tomonidan mustaqil ravishda amalga oshirilsa, rivojlangan mamlakatlarda, agentlar uchun alohida talablar bo’lib ular qatoriga kasbiy, insoniy fazilatlar, psixologik bilim bilan bir qatorda alohida litsenziya olishni talab qiladi. Xususan, AQShda sug’urta agentlari yuqori haq to’lanadigan (yiliga o’rtacha 51,936 ming AQSh \$¹⁷) va obro’li kasb hisoblanib, ularning professional bilmiga xususan, xushmuomalaligi va yaxshi tashqi ko’rinishda bo’lishi, soha bo’yicha yetarli malakaga ega bo’lishi kabi talablar qo’yilgan¹⁸. Agentni ishga qabul qilishda mahsus o’qish tashkil qilinib kurs yakunida imtihondan muvaffaqiyatli o’tganlar ishga qabul qilinadilar. Ma’lumotlarga ko’ra, ilk marta imtihon topshirganlarning 62,1 foizi¹⁹ imtihondan muvaffaqiyatli o’tadilar. Ishga qabul qilingan agentlar tinimsiz o’z ustilarida ishlashni talab qiladi, ish beruvchilar treninglar, davra suhbatlari o’tkazib agentlarning kasbiy mahoratlarini oshirib boradilar. Agentlarning o’rtacha yoshi 46 yoshni tashkil qilib, mamlakatda so’nggi 10 yil ichida ularning soni 6% o’sgan (2-jadval).

2-jadval: AQShda sug’urta sektorida bandlik ko’rsatgichlari, o’rtacha yillik²⁰

Yillar	Sug’urta agenti va brokerlari	Boshqa sug’urta xizmatlarini amalga oshiruvchi xizmatchilar	Jami
2019	843	349	2802
2020	856	352	2836
2021	886	354	2825
2022	928	361	2907

Mavjud adabiyotlar hamda sug’urta kompaniyalari faoliyatlarini atroflicha o’rganish asosida Respublika sug’urta bozorida shakllangan agentlar faoliyatidagi quyidagi kamchiliklarni keltirib o’tamiz:

- mamlakatda katta sug’urta agentlarini tayyorlaydigan, qayta tayyorlaydigan, malakasini oshiradigan tizim shakllanmadi. Oqibat agentlar xizmati sifati talab darajasida emas. Aksar holda sug’urtalovchi agent funksiyasini ham o’zi bajarib agentlik mukofotini agentlarga rasmiylashtirish hollari ko’plab kuzatilmoqda;
- sug’urta bozori rivojlana borishi natijasida sug’urtalanuvchi tomonidan sug’urta menejmenti qoidalar va tamoyillari egallab boriladi. Natijada, sug’urta agenti funksiyasi sekin-asta sug’urtalanuvchi tomonidan bajarila boshlanadi. Bu esa, sug’urta agentiga bo’lgan talabni kamaytiradi. O’zbekistonda bunday tendensiya kuzatilmayabdi;
- sug’urta agentlari sug’urta tariflarini ishlab chiqish va uni tavsiya qilish bobida juda sust ishlaydi. Oqibat, bu tariflar aktuariy hisob-kitoblarni natijasida emas, sug’urtachi va sug’urtalanuvchining o’zaro kelishuvi asosida o’rnatilmoqda. Bu esa, bozorda yovvoyi raqobatning kuchayishiga, oqibat, sug’urtalovchining moliyaviy holatini yomonlashuviga olib kelmoqda.

Sug’urta vositachilarining yana bir turi bu sug’urta (qayta sug’urta) brokeri bo’lib, u “Sug’urta faoliyati to’g’risida”gi qonunning 15–16–17-moddasi, “Sug’urta bozorining professional qatnashchilari to’g’risida”gi nizom va O’zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2002-yil 27-noyabrdagi 413-sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan “Sug’urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi nizom hamda O’zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2008-yil 11-iyundagi 61-sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan “Sug’urtalovchining (sug’urta brokerining) rahbariga va bosh buxgalteriga qo’yiladigan malaka talablari to’g’risida”gi nizom bilan tartibga solinadi.

Qonunchilikka muvofiq, sug’urta brokeri – sug’urta qildiruvchining nomidan va topshirig’iga binoan sug’urta shartnomasini tuzishni hamda uning bajarilishini tashkil etishga doir faoliyatni amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo’lgan yuridik shaxsdir.

16 <https://lex.uz/docs/5739117>

17 <https://www.agentmethods.com/insurance-agent-trends-and-statistics>

18 <https://www.insureon.com/small-business-insurance/insurance-agent-broker>

19 <https://www.agentmethods.com/insurance-agent-trends-and-statistics>

20 <https://www.iii.org/fact-statistic/facts-statistics-careers-and-employment>

Sug'urta brokeri o'zi va sug'urta qildiruvchi o'rtasida tuzilgan shartnoma asosida xizmatlar ko'rsatadi hamda qayta sug'urta operatsiyalarini bajarishda ham brokerlik faoliyatini amalga oshirishi mumkin. Sug'urta brokerining sug'urta agentidan asosiy farqli jihati shundaki, sug'urta agenti sug'urtalovchidan agentlik kommission haq olsa, sug'urta brokeri sug'urtalovchidan haq oladi. Ya'ni sug'urtalanuvchiga taklif etilayotgan bir nechta sug'urta xizmatlarini o'ranib, tahlil qilib u uchun maqbul bo'lganini tanlashga ko'mak beradi. Ayrim mamlakatlarda, xususan, Chexiya, Estoniya va boshqa mamlakatlarda "sug'urta makleri", Italiyada "sug'urta moderator"²¹ deb ham yuritiladi. Sug'urtada brokerlik faoliyatiga bo'lgan talab turli mamlakatlarda turlicha bo'lib, Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Avstraliya Irlandiya kabi davlatlarda sug'urta operatsiyalarining ko'p qismi sug'urta brokerlari tomonidan amalga oshiriladi. Misol uchun, Buyuk Britaniyada 70 %, AQShda 80% sug'urta shartnomalari sug'urta brokerlari tomonidan amalga oshiriladi. O'zbekistonda esa, sug'urta brokerlari instituti juda sust rivojlangan bo'lib, ular asosan, qayta sug'urta yo'nalishida, ya'ni yirik risklarni chet el qayta sug'urta kompaniyalariga berishda faoliyat yuritadi.

Sug'urta brokeri sug'urta agentidan farqli raqishda, o'z nomidan faoliyat yurituvchi mustaqil yuridik shaxs bo'lib, u mijozlarga noto'g'ri ma'lumotlarni taqdim etilishini oldini olishda, shu o'rinda risklarni joylashtirishda javobgar hisoblanadi. Uning mijoz oldidagi asosiy vazifalari quyilagilardan iborat:

- Sug'urta hodisasini sodir qilish mumkin bo'lgan risklarni tahlil qilish;
- Sug'urta qoplamasining zaruriy miqdorini aniqlash;
- Sug'urtalanuvchi uchun eng optimal kompaniya izlash.

Quyidagi jadvalda sug'urta agenti va sug'urta brokerlarining farqli jihatini keltirib o'tdik (3-jadval).

3-jadval: Sug'urta vositachilarining solishtirma tahlili

Faoliyati	Sug'urta agenti	Sug'urta brokeri
Kimga xizmat qiladi	Sug'urtalovchiga	Sug'urtalanuvchiga
Kimning nomidan ish yuritadi	Sug'urta kompaniyasi	O'z nomidan
Haq olish tartibi	Sug'urta kompaniyasidan komission haq ko'rinishida	Sug'urtalanuvchidan
Faoliyat shakli	Yuridik/jismoniy shaxs	Jismoniy shaxs
Faoliyat turi	Sug'urta	Sug'urta, qayta sug'urta
Unga qo'yilgan talablar	Litsenziya shart emas	Litsenziya talab etiladi

Sug'urta agenti hamda sug'urta brokerining asosiy farqi ham shundaki, biri sug'urtalovchi foydasiga, ikkinchisi sug'urtalanuvchi foydasiga xizmat qiladi.

Yana bir keng tarqalgan faoliyat turi syuveyeri (sug'urta inspektori)dir. Uning faoliyati "sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunning 24–25-moddalari hamda "Sug'urta bozorining professional qatnashchilari to'g'risida"gi nizom bilan tartibga solinadi. U o'z shtatida tegishli mutaxassislarga ega bo'lgan yuridik shaxs yoki professional bilim va malakaga ega bo'lgan jismoniy shaxs²² bo'lib, sug'urta (qayta sug'urta) shartnomasi tuzilguniga qadar sug'urta (qayta sug'urta) obyekti ko'zdan kechirish va tekshirish; sug'urta (qayta sug'urta) shartnomasi tuzilguniga qadar barcha faktlarni va tavakkalchilik holatlarini tahlil qilish, tavakkalchilik darajasini aniqlash; tekshirilayotgan sug'urta obyekti bo'yicha xulosa tuzuvchi maxsus ekspertdir. Bir so'z bilan aytganda, syuveyer sug'urtalash uchun qabul qilingan mol-mulkni (bino-inshootlar, transport vositasi va boshqalarni) tekshirish va sug'urta xavfini baholash to'g'risida xulosa berishi uning vazifasidir. Uning sug'urta xizmatlarida muhimligi shundan iboratki, professional bilimga ega ekanligi hisobiga sug'urta kompaniyasiga foyda olib kelishi, undan foydalanmaslik esa, sug'urta kompaniyalari uchun katta yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Bunga yaqqol misol qilib butun dunyoni larzaga solgan Turkiyada va Siriyadagi yirik Zilzilani misol qilishimiz mumkin. Afsuski, yurtimizda sug'urta syuveyerlari faoliyatini kompaniya xodimlari tomonidan noprofessional tarzda amalga oshirilib kelinmoqda.

Sug'urta hodisasi sodir bo'lgach undagi keltirilgan zararlarni ko'zdan kechirib baholab beruvchi mutaxassis adjusterlardir. Ko'plab sug'urta infratuzilmasiga oid adabiyotlarda adjuster, avariya komissari va dispasherlar tushunchalarida chalkashliklar uchrab turadi. Bu birinchi navbatda, ularning faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazaning yo'qligi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchidan, xorij tajribasini o'rganilmaganidir.

Sug'urta kompaniyalari faoliyatida eng muhim va mas'uliyatli faoliyat turi bu aktuariylardir. Aktuariy faoliyati "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunning 22–23-moddalari, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining "Aktuariy malaka sertifikatini berish tartibi to'g'risida"gi nizom bilan tartibga solinadi. Qonunchilikka muvofiq ular: sug'urta voqeasi yuz berishining matematik jihatdan ehtimolligi hisob-kitoblarini amalga oshirishni, ham

21 https://studme.org/1774050319895/strahovoe_delo/infrastruktura_strahovogo_rynka

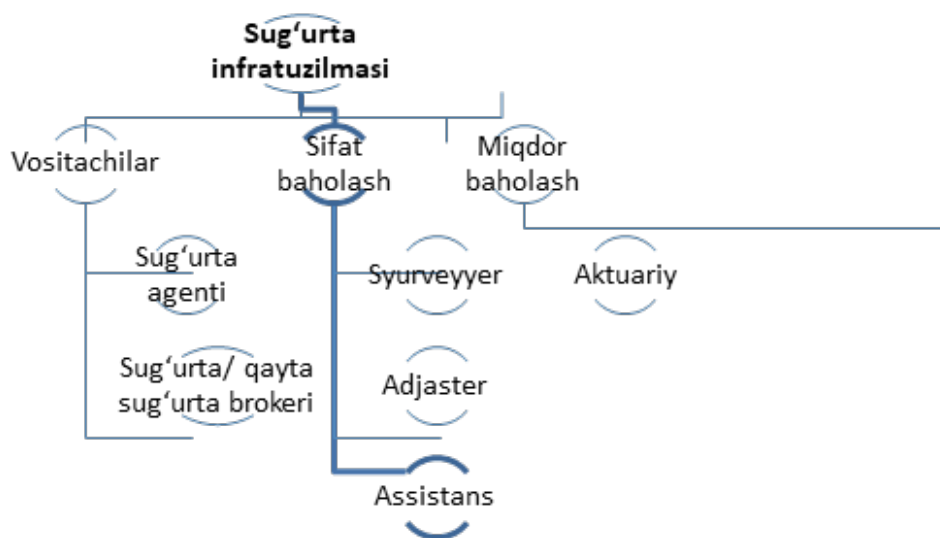
22 <https://lex.uz/docs/5739117>

alohida tavakkalchilik guruhlarida, ham umuman sug'urta majmuyi bo'yicha zarar yetkazilishining takroriylikini va uning oqibatlarining og'irlik darajasini belgilashni va boshqa sug'urta bilan bog'liq hisob-kitoblarni amalga oshiruvchi xizmatlar bilan shug'ullanuvchi, aktuariy malaka sertifikatini olgan va aktuar tashkilot shtatida turgan yoki aktuar tashkilot bilan fuqarolik-huquqiy shartnoma tuzgan jismoniy shaxsdir. Aktuar tashkilot shartnomaga muvofiq to'lov asosida faqat aktuar xizmatlarini ko'rsatishi mumkin. Yurtimizda bugungi kunda "Aktuariy malaka sertifikatini berish tartibi to'g'risida"gi nizomga asosida 5ta aktuariy tashkilotlari faoliyat yuritishiga qaramay, aksariyat sug'urta kompaniyalarida o'zlarining aktuar bilim talablariga javob bermaydigan xodimlari tomonidan aktuar hisob kitoblar amalga oshirilayotganini ko'rishimiz mumkin. Negaki, aktuariylar sug'urtadan tashqari, sug'urta majburiyatlarini qoplash uchun muhim bo'lgan sug'urta tariflari, sug'urta zaxiralari, sug'urta mukofotlari va boshqa ko'rsatkichlarni hisoblashda etimollar nazariyasi, matematika, statistika kabilarni yaxshi bilishlari lozim.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston sug'urta bozorida aktuariylar instituti faoliyati talabga javob bermaydi deb aytilsa o'rinli. Shu sabab, sug'urta shartnomalari tuzilishida ilmiy jihatdan asoslangan sug'urta tariflari salmog'i juda past. Bu esa, sug'urta kompaniyalarining daromadlari miqdoriga keskin ta'sir qilmoqda. Odatda, aktuariy hisob-kitoblar asosida shakllangan sug'urta tarifi natijasida jamlanadigan kompaniya daromadlari uning barcha ehtiyojlarini qoplab yana zamon talablariga mos ravishda rivojlanishi uchun sof foyda yaratishi lozim. Ammo, sug'urta bozoridagi ko'plab kompaniyalar bunday imkoniyatga ega emas.

Yurtimizda boshqa infratuzilma ishtirokchilaridan farqli ravishda, assistans xizmatlari nisbatan rivojlangan. Ularning faoliyati "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunning 26–27-moddalari, "Sug'urta bozori professional qatnashchilari to'g'risida"gi nizom bilan tartibga solinadi. Qonunga ko'ra, Assistans – sug'urta qildiruvchilarga (sug'urtalangan shaxslarga, naf oluvchilarga) hamda sug'urtalovchilarga sug'urta shartnomasi doirasida assistans xizmatlari, texnik, tibbiy va boshqa xizmatlar ko'rsatuvchi, shuningdek ularga moliyaviy ko'mak beruvchi jismoniy yoki yuridik shaxsdir. U o'z faoliyatini sug'urtalovchi bilan tuzilgan shartnomaga muvofiq amalga oshirib, sug'urta qildiruvchilarning (sug'urtalangan shaxslarning) ishtirokisiz faqat sug'urtalovchilar tomonidan haq to'lanadi.

3-rasm: Sug'urta bozori infratuzilmasi²³

Keltirib o'tilgan asosiy infratuzilma qatnashchilaridan tashqari, sug'urta faoliyatini samarali boshqarishga yordam beradigan mutaxassislar, jumladan, moliyaviy maslahat firmalari, baholash xizmatlari, yuridik xizmatlar kabilarni ham kiritish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib biz risklarni baholashda sug'urta infratuzilmasini ikki guruhga bo'ldik, bular (3-rasm):

- Sifat baholash.
- Miqdor baholash.

Bizning fikrimizcha, sifat baholashda sug'urta hodisasi bor yoki yo'qligini syuveyer, adjuster, assistans kabi mutaxassislar ko'zdan kechirib, risk ehtimolini, zarar qiymatini aniqlashda yordam beradi.

Miqdor baholashda asosan aktuarlarning xizmati rol o'ynaydi, ya'ni yig'ilgan ma'lumotlar asosida risk hodisasi sodir bo'lish ehtimoli hamda zarar ko'rish miqdorini umumlashtirib sug'urta tariflarini hisoblab chiqadi.

23 Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tuzildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bugungi kungacha sug'urta munosabatlariga oid ko'plab olimlarning turlicha tariflari mavjud bo'lib, olib borilgan tahlil, izlanishlar hamda yuqoridagi olimlarning fikridan kelib chiqqan holda sug'urta tushunchasiga quyidagicha tarif beriladi "Sug'urta – bu ma'lum bir xavfdan yetkaziladigan zararni qoplashga hamda bu uchun to'lovni amalga oshirishga rozi bo'lgan bir nechta shaxslarning iqtisodiy munosabatlaridir".

Sug'urta bozorining rivojlanishi, uning mamlakatimizda tutgan o'rni, sug'urta jarayonlarini faollashtirish ko'p jihatdan sug'urta xizmatlarining sifatiga, ayniqsa, sug'urtalovchilar tomonidan sug'urta qoplamasining qoplash holati, mamlakatdagi mavqeyi, aholining sug'urta madaniyati va ularning sug'urtaga bo'lgan ishonchi bilan uzviy bog'liqdir.

Mamlakatimizda sug'urta kompaniyalarining zaif tomonlari asosan, mijozlarning sug'urtaga nisbatan ishonchining pastligi va kapitallashuvi, kompaniyalar diqqat-e'tibori mijozga yo'naltirilmaganligi bilan bog'liq. Mijoz bilan o'zaro aloqalar sust bo'lganligi tufayli sug'urtalovchilar ko'pincha o'z mijozlari bilan munosabatlarni rivojlantirish imkoniyatiga ega emaslar.

Rivojlanish bosqichlari tahlili asosida keyingi rivojlanish yo'nalishlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- sug'urta kompaniyalari kapitallashuvining o'sishi;
- sug'urta sohasi infratuzilmasini jadal rivojlantirish, shu jumladan brokerlik kompaniyalari, sug'urta pul-lari, o'z-o'zini tashkil etuvchi tuzilmalarning paydo bo'lishi (Sug'urta bozorida professional ishtirokchilar uyushmasining rolini kuchaytirish);
- kichik va o'rta biznes rahbarlari va aholining sug'urta savodxonligini oshirish;
- O'zbekistonda iqtisodiyot va ijtimoiy tuzilmani tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda sug'urtani (kooperativ va o'zaro sug'urta) tashkil etishning yangi shakllarini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduraxmonov I. X. Sug'urta nazariyasi va amaliyoti. 2017. 31 b.
2. I. Abduraxmonov, M. Abduraimova, N. Abdullayeva. Sug'urta nazariyasi va amaliyoti. Darslik; -T.: Iqtisod-Moliya, 2020. 103-b.
3. Iminov T. K. Sug'urta bozori islohotlari rivojlanish bosqichida. //Xalq so'zi, 2021-yil 8 yanvar, №5 (7785);
4. Иминова Н. А. Управление экономическими рисками в сфере связи и информатизации. Дис.канд. экон. наук. – Т.: ТАТУ, 2011. –188 с.
5. Имомов Ш. Страхование как инструмент защиты бизнеса. // журнал "Рынок, деньги и кредит", №6 июнь, 2002. – 28 б.
6. Мирсаидов М., Шамсуддинов Б. Актуарные аспекты государственного регулирования страхового рынка// журнал "Рынок, деньги и кредит".-№ 5, май 2003. 34 б.
7. Никулина Н. Страховой маркетинг. Учебной пособие. – М.: "ЮНИТИ – ДАНА ", 2009 г. – 503 стр.
8. Qo'ldoshev Q. M. Sug'urta nazariyasi. Darslik. – O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi –T.: "YaNGI NASHR", 2022 175-b.
9. Shennayev X. M. "Mustaqillik yillari O'zbekistonda sug'urta faoliyatining rivojlanish bosqichlari" "Iqtisodiyot va innovat-sion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2021-yil
10. Eshov M. P., Burxanov A. U, Xasanov X. N., Baratova D. A., Nosirov J. T. "Sug'urta ishi asoslari"
11. Yuldashev R. T. Straxovoy biznes. – M.: 2000.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining

2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

